

INLEIDING DIEPENHEIM

I

Legde vader uit wat dit voor tentoonstelling was, dat het om ‘identiteit Twente’ ging, en merkte aan andere kant van lijn beleefd geknik van iemand die het allemaal maar in zijn pet gooit. Hield zich even in, kon het toen niet laten en zei: identiteit, dat *hadden* wij vroeger helemaal niet. Ik kan me dat *niet* herinneren.

Daar is iets van waar. ‘Bezig zijn met identiteit’ typisch hedendaagse ziekte:

- individuen bezig met hun identiteit, geholpen door selfhelp-boeken;
- sociale groepen: vrouwen, homo’s, geadopteerde kinderen, allochtonen;
- volkeren: Serviers, met oorlog tot gevolg, maar ook Nederlanders: tegenover globalisering en Europese eenwording enerzijds, tegenover allochtonen anderzijds

>>> haast niet uit te komen, gordiaanse knoop van banden, Wereld wordt spanningsveld van mensen die zich op allerlei manieren definiëren om zich identiteit toe te kennen - als individu of juist als lid van een groep, zich aan ene kant afzettend tegen medemensen en aan andere kant, op andere gronden, juist weer toenadering zoekend. En dat alles *welbewust*.

Dat is wat het tot ziekte maakt: want bij al deze gedachteoefeningen treden mensen als het waren uit om als camera boven zichzelf te hangen. Ze bezien hun doen en laten niet meer van binnenuit, maar buitenaf, en waarmee ze dan ook ‘identiek’ mogen zijn, niet meer met zichzelf.

>>> hoe meer over identiteiten wordt gepraat, hoe groter de vervreemding

Bovendien doet al dat gepraat vermoeden dat er zelfs voor dat gepraat begon al iets mis was met die identiteit. Waarom begin je daarover te praten? Omdat er

iets gebeurd is waardoor identiteit zijn vanzelfsprekendheid verliest. Dat is het moment dat het onderwerp van gesprek wordt: als het gevoel van identiteit, van samenvallen, al voorbij is, als het stuk gaat of in elk geval bedreigd wordt.

>>> paradox: mensen die het over identiteiten hebben, hebben eerder het tegendeel, een identiteits*crisis*. En mensen als mijn vader die het nooit over identiteiten hebben zijn misschien wel, omgekeerd, de mensen die nog echt een identiteit hebben, ongerept en vanzelfsprekend. Zalige onschuld.

I

Waar komt dat vandaan, die collectieve crisis? Van de jaren 60, zou mijn vader zeggen, want toen begon de grote afbraak van de traditionele verbanden. Ontzag voor kerk en staat nam af, mensen verlieten dorp en geloof – et cetera.

Maar je moet al verder terug, vermoed ik, want die aanval op de traditionele verbanden begon al met Verlichting, 18^e eeuw, die op grond van Rede al die bijgelovige flauwekul van mensen overbodig wou verklaren. Die koele rationaliteit die mensen losmaakt uit vertrouwde patronen en daarmee identiteit in twijfel trekt - die riep verlangen naar identiteit juist wakker, met alle gepraat van dien.

Zal u geen uitputtende geschiedenis geven, maar een voorbeeld. Eind 19^e eeuw werd Nederland al halve eeuw geregeerd door erfgenamen Verlichting: liberalen die landsbestuur en alles wat verder nog belangrijk was wilden losmaken van kerk en adel en andere tradities – alles even redelijk en efficiënt.

Maar zo bleek mens niet gemaakt. Tot verbijstering liberalen kwamen tegen alle redelijkheid in protestante en katholieke politieke partijen op, die uitgroeiden tot volksbewegingen en die, zo vreesden liberalen, het land zouden verdelen en misschien wel uiteen zouden doen vallen. Chaos dreigde, en wat te doen?

De eenheid van de natie benadrukken. En daarvoor kwam in 1898 ideale gelegenheid bij troonsbestijging Wilhelmina. Zij belichaamde eenheid van ons volk

en land, ‘eenheid van de kroon’, en voor heil van het land zou het goed zijn als het volk daar zelf de schoonheid weer van zou beseffen. Er moest een gebaar worden gemaakt dat die eenheid weergaf, een symbolisch gebaar, en om een lang verhaal kort te maken: even later kreeg Wilhelmina in een openbare ceremonie, als geschenk van heel haar volk, de Gouden Koets cadeau. Een eigenlijk behoorlijk lelijk bakje, dat wij tegenwoordig gedachteloos en vanzelfsprekend als een nationaal symbool zien - dat moet je de liberalen van toen nageven, dat hebben ze prima gedaan, het ding is deel geworden van een heel reeel besef van nationale identiteit. Maar kijk je terug naar 1898, dan zie je precies het tegendeel: verdeeldheid en onzekerheid. Geen identiteit, maar een crisis daarvan.

III

Hoe past Twentse identiteit in dat beeld? Ik ben geen kenner van de regio, al kunt mij na en rondje inlezen tegenwoordig ’s nachts wakker maken voor al uw vragen over midwinterhoornblazen en vlo’’ggelen, maar er valt mij een vergelijking op tussen de Twentse identiteit nu en de Nederlandse van 1898.

Bij troonsbestijging Wilhelmina werd in Rijksmuseum Amsterdam een tentoonstelling ingericht met klederdrachten en andere gewestelijke voorwerpen uit alle Nederlandse regio’s, van Friesland tot Zeeland en Noord-Holland tot Limburg. Voorwerpen die eenheid, identiteit moesten belichamen van... Nederland.

Nu, ruim honderd jaar later, wordt er in het Rijksmuseum Twente en de Kunstvereniging Diepenheim een tentoonstelling ingericht met klederdrachten (knipmuts) en andere gewestelijke voorwerpen (bruidskast) uit Twente – misschien zelfs voorwerpen die in 1898 ook in Amsterdam te zien geweest zijn. Maar de identiteit die ze belichamen is niet meer die van Nederland maar van... Twente.

Dat tekent een ontwikkeling die je door heel Nederland ziet. De invloed van de nationale eenheid op de gewesten nam sinds eind 19^e eeuw in hoog tempo toe. Via politie en justitie, die steeds rechtlijniger *landelijke* regels oplegden. Via kranten, die Algemeen Beschaafd NL tot norm verklaarden, ten koste van de streektalen. Via radio en televisie, die gewoonten en omgangsvormen uit het westen introduceerden – van manieren om je huis in te richten tot de invoering van de koelkast, de sherrykuur en de steengrill. Via winkelketens die door heel het land dezelfde waar aanprezen, in dezelfde vormgeving – noem maar op.

>>> Kortom, het besef van *nationale* eenheid groeide en veranderde in iets haast vanzelfsprekends... ten koste van een besef van *regionale* eenheid. Wat bleef er nog over van, zeg, Friesland? Of Twente? Nostalgie, als je niet uitkijkt, folklore, en een streektaal die als interessant relict in stand gehouden wordt met subsidie uit Den Haag.

Maar inmiddels is de situatie nog een slag gedraaid, door de genoemde Europese eenwording en globalisering. De nationale identiteit gaat steeds meer op in een nog grotere, haast te abstract om je als burger een *gevoel* van identiteit te geven. De onzekerheid daarvan wekt een acuut verlangen naar een ander, min of meer vervangend gevoel van identiteit - en dat biedt plotseling weer kansen voor het bijna antiquarische gevoel van identiteit dat je kunt hebben bij je eigen *streek*.

En *op dat moment* wordt een tentoonstelling interessant met al die streekgebonden oude spulletjes, aangevuld met nieuwere spullen die iets met de streek te maken hebben – en met een bijpassende vraag. Wat *maakt* die streek? Wie zijn de WIJ van die streek?

IV

Dat brengt ons waar we nu zijn, in een tentoonstellingsruimte in Twente, en bij hetzelfde soort probleem waarmee de liberalen van 1898 rondliepen. Want net

als toen bij het vertonen van de Nederlandse identiteit is ook het tonen van een Twentse identiteit geen vrijblijvende oefening. De Proeftuin Twente die het initiatief tot deze tentoonstelling genomen heeft doet (zie uitnodiging) omvangrijk onderzoek naar ‘de culturele aspecten van de planologie in deze regio’. Het gaat om de ‘toekomstige ruimtelijke inrichting’ van Twente, om maatschappelijke en politieke vragen. En al houdt de proeftuin rekening met de mogelijkheid dat de Twentse identiteit niet de goede ingang tot die vraagstukken zal blijken, gewoon omdat die identiteit misschien wel niet bestaat, op het moment dat je die noemer kiest voor zo’n grootscheeps project heb je in elk geval dat *hoop* dat die bestaat.

>>> Uitgangspunt van het project is op z’n minst de wenselijkheid van zo’n identiteit. Het gaat hier niet alleen om het inventariseren van het typisch Twentse maar ook om het ontwikkelen, het *scheppen*, daarvan.

Hoe doe je dat? Het ingewikkelde van zo’n identiteit is, *zelfs* als hij bestaat, dat hij niet in een woord vastligt. Wat dat is, Twente, zal voor elke Twentenaar weer anders liggen, en voor elke periode in zijn leven. Het is iets wat niet bestaat, als een ding dat je kunt vastpakken, het zit in het hoofd, en in elk hoofd anders. Het behoort kortom tot het domein van de *verbeelding*, van de beelden, het domein dus van de kunstenaar, en ik denk daarom dat de Proeftuin er goed aan gedaan heeft de tentoonstelling niet door tentoonstellingsmaker te laten samenstellen maar door kunstenaar. Niet door iemand die beelden ordent, maar *schept*, en die via die beelden identiteiten kan helpen scheppen.

>>> Als iemand het typisch Twentse kan verbeelden, dan is het de kunstenaar.

Er zit alleen een adder onder het gras. Want de kunst kan het niet laten overal een kritisch oog op het houden en er vragen bij te stellen. Als u over de tentoonstelling loopt zult u merken dat de meeste beelden niet iets ondubbelzinnig Twents laten zien maar even afstand nemen om te vragen wat dat wel mag zijn, waarom je dat zou willen zien, of het er eigenlijk wel *is* - en zo voort.

As ik nog een keer mijn vader mag citeren: die identiteit, hebben we die al of moeten we daar eerst nog naar op zoek? Dat is de vraag en het antwoord is aan u, als u hier rondloopt.

Het interessante is daarbij dat de beeldende kunst de laatste tijd ook zelf al in een onderzoek verwickeld is naar beelden van menselijke identiteiten. Zocht het leeuwendeel van de twintigste-eeuwse kunst naar beelden die zich juist van het individuele menselijke leven losmaken, op zoek naar de zuivere abstractie, sinds een jaar of 15 zijn veel kunstenaars weer op de terugweg naar het dagelijkse en concrete. Als u de kunst een beetje bijhoudt, kent u ongetwijfeld de talloze varianten waarin vooral kunstenaressen in de jaren 90 foto's van zichzelf hebben gemaakt, naakt of gekleed, of zelfs *verkleed*, om beelden te scheppen van hun identiteiten of hun spel daarmee. En ook zie je steeds meer kunstenaars die uit het heilig bastion van het museum stappen en projecten doen die midden in het dagelijkse leven staat – die het leven zelf vormgeven.